

BIRLASHGAN MILLATLAR TASHKILOTINING ASOSIY SUD ORGANI SIFATIDA XALQARO SUDNING ROLI

Qahramonova Aziza Ulug’bek qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti

azizakhon8800@mail.ru

Annotatsiya: mazkur tezis ilmga chanqoq har qanday tadqiqotchi uchun mo’ljallangan. Bundan tashqari, u xalqaro shartnomalar bo’yicha muzokaralar olib borayotgan delegatsiyalar a’zolariga yoki har qanday munozarali masalani Xalqaro Sudga yuborish bo’yicha maslahat xizmatlarini ko’rsatishi mumkin bo’lgan boshqa shaxslarga ham qaratilgan. Shuningdek, Xalqaro sudning tashkil topish tarixi tahlil qilinadi. Xalqaro Sudda sud jarayonining mumkin bo’lgan ishtirokchilari, shuningdek, uning asosiy tamoyillari va uning xalqaro hamjamiyatda tutgan o’rni asoslanadi.

Kalit so’zlar: Xalqaro Sud, Bosh Assambleya, Kengash, BMT sudining xavfsizligi, qonunchiligi, tarixi va faoliyati.

Ma’lumki, Xalqaro sud Birlashgan Millatlar Tashkilotining asosiy sud organi (keyingi o’rinlarda Sud deb yuritiladi) hisoblanadi. Sud nizoni faqat tegishli davlatlar uning yurisdiksiyasini qabul qilgan taqdirdagina hal qilishi mumkin. Bunday e’tirofga bir necha yo’llar bilan erishish mumkin:

- Maxsus shartnoma tuzish orqali;
- Nizolarni hal qilishni nazarda tutuvchi bitimga qo’shilish orqali.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining asosiy organlari quyidagilardir:

- 1) Bosh assambleya;
- 2) Xavfsizlik kengashi;
- 3) Iqtisodiy va ijtimoiy kengash;

4) Kotibiyat.

Sud nizomi esa Birlashgan Millatlar Tashkiloti tizimining ajralmas qismi bo'lib, BMT va uning ishtirokchilari manfaatlariga xizmat qiladi. Shunisi quvonarliki, sud ishining intensivligi so'nggi 20 yil ichida sezilarli darajada oshdi. Ya'ni bugungi kunda son-sanoqsiz davlatlar nizolarni hal qilish uchun sudga murojaat qilmoqdalar. Negaki, sud nizolashayotgan davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilishning qulay va samarali vositalarini taklif qilishi hech kimga sir emas. Uning birdan bir maqsadi unga ishonib topshiriladigan nizoli masalalarni tinch yo'l bilan hal etish sanaladi.

Xalqaro hamjamiyatning eng muhim vazifalaridan biri tinchlik va xavfsizlikni saqlashdir. Bu vazifa Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavining 1-moddasi 1-bandida tashkilotning maqsadlaridan biri sifatida mustahkamlangan [1]. Nizomning asosiy tamoyillaridan biri “Birlashgan Millatlar Tashkilotining barcha a'zolari xalqaro nizolarni xalqaro tinchlik, xavfsizlik bilan hal qiladilar” [2].

Nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish tamoyili xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish uchun Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan, xususan, 1970-yilda Davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar va hamkorlik to'g'risidagi xalqaro huquq tamoyillari deklaratsiyasi orqali, 1982-yilda esa Manila deklaratsiyasi orqali bir necha bor tasdiqlangan. 2005-yilda Jahon sammitining yakuniy hujjati va bir qator Bosh Assambleya va Xavfsizlik Kengashining milliy va xalqaro darajadagi qonun ustuvorligi masalasiga doir so'nggi hujjatlari ham tasdiqlanganligi ma'lum [3].

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi davlatlardan o'z mojarolarini tinch yo'l bilan hal qilishni talab qilmaydi. U xalqaro huquqqa muvofiq nizolarni sud orqali hal qilish organini taqdim etadi. Bu Xalqaro Sudning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Xalqaro Sud Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi bilan 1945-yilda tashkil etilgan va 1946-yilda o'z faoliyatini boshlagan. Bu tashkilot Birlashgan Millatlar Tashkilotining asosiy sud organi va davlatlar o'rtasidagi huquqiy nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish bo'yicha markaziy organdir. U o'z Nizomiga muvofiq harakat qiladi. U 1922-yildan 1940-yilgacha faoliyat ko'rsatgan va 1946 yilda tugatilgan Millatlar Ligasi nizomi bilan tashkil

etilgan Xalqaro Sudning Doimiy sudi sifatida faoliyat olib boradi. Xalqaro sudning hozirda qarorgohi Niderlandiyaning Gaaga shahridir.

Sud Bosh Assambleya va Xavfsizlik Kengashi tomonidan 9 yil muddatga saylanadigan 15 nafar a'zodan iborat. Uning 15 nafar a'zosi birgalikda faoliyat olib boradilar. Ish yuritishning rasmiy tillari sifatida fransuz va ingliz tillari belgilangan.

Sudning asosiy vazifasi davlatlar tomonidan unga kiritilgan huquqiy nizolarni uning Nizomiga va xalqaro huquqqa muvofiq hal qilishdan iborat. Sud, shuningdek, Bosh Assambleya, Xavfsizlik Kengashi va Birlashgan Millatlar Tashkilotining boshqa organlari va Bosh Assambleya tomonidan vakolat berilgan hamda ixtisoslashtirilgan tashkilotlar ("*maslahat yurisdiksiyasi*") tomonidan o'ziga havola qilingan huquqiy masalalar bo'yicha xulosalarini chiqaradi.

Shu o'rinda, sudga murojaat qilish tashabbuskorlari kimlar, degan savol paydo bo'ladi.

- ✓ Sudga taraf bo'lish uchun davlatlar Sudga kirish huquqiga ega bo'lishi va uning yurisdiksiyasini qabul qilishi kerak;
- ✓ sud yurisdiksiyasi unga kirishi ochiq bo'lgan davlatlarning roziligiga asoslanadi.

Har qanday holatda ham, agar tomonlar o'z kelishmovchiligini sud tomonidan hal qilishga kelishib olgan bo'lsa, sud o'z yurisdiksiyagasiga ega bo'ladi. Bunday rozilik bir tomonlama deklaratsiyalar, shartnomalar yoki maxsus kelishuvlar orqali ifodalanishi mumkin.

Sudga kirish huquqi sud nizomining ishtirokchilari bo'lgan barcha davlatlarga beriladi. 1945-yilda tashkil etilganidan beri 130 dan ortiq munozarali ishlar sudga yuborilgan, natijada 110 dan ortiq qarorlar qabul qilingan. Sud bugungacha xalqaro huquqning ko'plab sohalaridagi nizolarni hal qildi desak to'g'ri bo'ladi. U dengiz makonlarini delimitatsiya qilish va quruqlik chegaralarini demarkatsiya qilish bo'yicha nizolar sohasida katta tajriba to'plagan. Shuningdek, sud quyidagi sohalarda nizolarni hal qildi:

1. Davlatlarning javobgarligi;
2. Ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalarni sharhlash;

3. Dengiz obyektlari ustidan suverenitet;
4. Diplomantik himoya;
5. Inson huquqlari;
6. Xalqaro gumanitar huquq;
7. Ekologik huquq;
8. Resurslarni muhofaza qilish;
9. Inson salomatligini muhofaza qilish [4].

Davlatlar sudga atrof-muhitni muhofaza qilish va u bilan bog'liq masalalar bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni ko'rish uchun juda mos bo'lgan organ sifatida tobora ko'proq murojaat qilmoqdalar. Suddagi ish yuritishda 90 dan ortiq davlatlar, jumladan Afrika, Osiyo (shu jumladan, Yaqin Sharq), Janubiy, Markaziy va Shimoliy Amerika, Okeaniya va Yevropa davlatlari ishtirok etdi. Huquqiy, siyosiy va madaniy farqlarga qaramay, sudga dunyoning barcha mintaqalaridagi davlatlar tomonidan ishonch bildirilganligi uning universal xususiyatini tasdiqlaydi va uning nufuzini mustahkamlaydi. Ko'p hollarda Sud faoliyati va uning qarorlari nizo taraflari o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qilgan. Nizo sud tomonidan ko'rib chiqilgach, tomonlar o'zaro hamkorlikni mustahkam asosda rivojlantirishga ko'proq e'tibor berishni boshlashlari mumkin.

Sud aniq nizolarni hal qilishdan tashqari yana bir muhim vazifani, ya'ni huquqiy normalarni shakllantirishni ham bajaradi. Xalqaro huquq har doim ham imkon qadar aniq va aniq emas. Bu, ayniqsa, xalqaro odat huquqiga nisbatan to'g'ri keladi. Muayyan ishni ko'rib chiqishda sud xalqaro huquq masalalari bo'yicha vakolatli qaror qabul qilish imkoniyatiga ega. Shu tarzda, Sud xalqaro huquqni aniqlaydi va rivojlantiradi, bu esa katta huquqiy aniqlikka olib keladi.

Sudning amaliy ahamiyati haqida to'xtaladigan bo'lsak, yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, *birinchidan*, sud tomonidan davlatlar o'rtasidagi nizolarni ko'rib chiqish ularning manfaatlariga mos keladi. Aslida, sud sud organi sifatida juda ahamiyatli hisoblanadi. Xususan, bu ijobiylik davlatlarning javobgarligi hamda kki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalarni sharhlashda yaqqol seziladi. Sudning vazifasi uning

oldiga qo'yilgan nizolarni xalqaro huquqqa muvofiq hal qilishdir. Boshqa ko'plab xalqaro nizolarni hal qilish mexanizmlaridan farqli o'laroq, sud faoliyati doirasi xalqaro huquqning biron bir sohasi bilan cheklanmaydi. Agar tomonlar xohlasa, xalqaro huquqqa oid har qanday nizo sudga berilishi mumkin. Bu sudning xalqaro huquq tizimida markaziy rol o'ynashini anglatadi.

Ikkinchidan, sud davlatlar o'rtasidagi nizolarni tinch yo'l bilan hal qiladi. Sud nizoni ko'rib chiqishda qaror qabul qiladi va nizolarning qonuniy asoslarga muvofiq barqaror hal etilishini ta'minlaydi. Ishni sudga yuborish nizoni tinch yo'l bilan hal qilish va davlatlararo munosabatlarni yanada uyg'unlashtirishning samarali usuli hisoblanadi.

Uchinchidan, Sud nizolarni diplomatik yo'l bilan bartaraf etish imkoniyatini beradi. Muzokaralar nizo tomonlari o'rtasidagi kelishmovchiliklarni hal qilishning eng yaxshi usuli bo'lib qolmoqda. Biroq, muzokaralar har doim ham muvaffaqiyatli bo'lmasligi mumkin. Agar muzokaralar boshi berk ko'chaga tushib qolsa, nizo tezda avj olishi mumkin. Bunday hollarda sudning yurisdiksiyasini qabul qilish vaziyatdan chiqishning juda foydali va o'zaro maqbul yo'li bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ishning Sudga o'tkazilishi taraflar o'rtasidagi muzokaralarni davom ettirish yoki qayta boshlashga to'sqinlik qilmaydi.

To'rtinchidan, sud nizolarni hal qilishning samarali va qulay mexanizmini taklif etadi. Bu sud o'rniga boshqa uchinchi shaxsni yoki nizolarni hal qilishning boshqa mexanizmini tanlash tomonlarning ixtiyorida ekanligini bildiradi. Misol uchun, arbitrajga murojaat qilish oson va tezkor, lekin ayni paytda qimmat variant bo'lishi mumkin. Sudda ish yuritishda sudning xarajatlari Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan to'lanadi.

Beshinchidan, sud xalqaro miqyosda qonun ustuvorligini ta'minlaydi. Sud o'z oldiga qo'yilgan ishlarni ko'rib chiqishda huquq normalarini qo'llagan holda, xalqaro huquqni shakllantiradi va rivojlantiradi. Bu bilan esa umuman olganda qonun ustuvorligini mustahkamlashga hissa qo'shadi. Boshqacha qilib aytganda, sudning yurisdiksiyasini tan olish va ishda taraflardan biri bo'lishga rozilik bildirish davlat tomonidan tan olinishi va hurmat qilinishining aniq ko'rsatkichidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Statute of the International Court of Justice (adopted on June 26, 1945 in San Francisco)
// [http:// www.un.org/ru/icj/statut.shtml](http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml)
2. Charter of the United Nations (adopted in San Francisco on June 26, 1945) // "Collection of current treaties, agreements and conventions concluded by the USSR with foreign countries", J. XII, - M., 1956, p. 14-47
3. Декларация принципов международного права о дружественных отношениях и сотрудничестве между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принят резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 2625 (XXV) от 24 октября 1970 г. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles
4. Manila Declaration on peaceful settlement of international disputes. General Assembly Resolution 37/10 of 15 November 1982 http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/manila_declaration.shtml
5. F. Miruktamova. BMT xalqaro sudi. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2024